

UOT 82.0

VAQİF SƏMƏDOĞLUNUN “YUMURTA” PYESİNİN BƏDİİ–KOMİK ASPEKTLƏRİ**SƏTTAROVA AYGÜN AYDIN qızı***Sumqayıt Dövlət Universiteti, doktorant*aygun201182@gmail.com*Açar sözlər: komediya, bədii plan, komik, yuxu, yumurta*

V.Səmədoğlu Azərbaycan dramaturgiyası tarixinə daha çox bir komedioqraf kimi düşmüşdür. Xüsusilə, ədibin müstəqillik dövrü dramaturgiyasında bu janr aparıcı yer tutur. Onun bu dövəndə yazdığı “Generalın son əmri” (1998), “İntihar” (1995), “Yaşıl eynəkli adam - 2” (1999), “Yumurta” (2003) pyeslərinin hər birində komik xətt var. O da düzdür ki, ümumiyyətlə, müstəqillik dövəmində komediya dramaturgiyada ən aparıcı janra çevrilmişdi. Ancaq, fikrimizcə, V.Səmədoğlunun bu janra müraciəti dramaturgiyamızın ümumi tendensiyası ilə əlaqəli deyildi. Bu, dramaturqun istedadının üslubu tərzı idi. Bir fakta diqqət edək ki, V.Səmədoğlu hələ sovet dövəmində dramaturgiyaya komediya ilə gəlmişdi. Ədibin bu janra müraciətinin digər səbəbi isə onun ictimai həyata müxalif mövqeyi, milli, bəşəri problemlərin kədərinə köklənən yazıçı ovqatı idi. Məlumdur ki, komediya gülə-gülə ağlayanların janrıdır, onun tənqidi məzmun və mövqeyi digər janrlardan kəskindir. “Komediya janrında yazılmış əsərlər həyatın gülünc və eybəcər təzahürlərini əks etdirib, onlara qarşı tənqidi münasibət yaradır. Onlar bu münasibəti güldürmək vasitəsi ilə yaradır. Komedyadakı gülüş eyni zamanda həm idrak, həm də mühakimə, həm tənqid, həm də tərbiyə vasitəsidir. Bu janr öz mənşəyindən, “komediyanın atası” Aristofandan başlayaraq cəmiyyəti düşündürən məsələlərin həllində, ideya toqquşmalarında mübariz rol oynamışdır. Komediyanın məqsədi yalnız tənqid deyil. Müəlliflər dolayısı ilə və nəticə etibarilə öz əsərlərində müsbət idealları təsdiq edir” [1, s.191].

V.Səmədoğlunun sovet dövəmində yazdığı komediyaların komik planı şəxsi-intim münasibətlər üzərində qurulmuşdu. Diqqət edək ki, “Bəxt üzüyü” və “Yaşıl eynəkli adam-1” kimi keçən əsrin səksəninci illərində yazdığı komediyalarında dramaturq ailə, qonşuluq və qohumluq münasibətlərini komik məzmun üçün material seçmişdir. Ancaq onun doxsanıncı illərdən bu yana yaratdığı komediyalarında komik xəttin əsas məzmunu ictimai məsələlərə söykənir. Baxmayaraq ki, bu əsərlərdə hadisələr ictimai müəssisədə deyil, ailədə, məişət şəraitində baş verir, bədii problemin ictimai çəkisi güclüdür.

V.Səmədoğlu son komediyası olan “Yumurta” pyesində isə bu çəki ağırlaşdığı kimi, bədii gülüş də kəskinləşir. Bu əsərin komik motivi “İntihar” pyesinin komik motivi ilə oxşardır. Belə ki, “İntihar”da dramaturq ölümün, “Yumurta” da isə doğuluşun komediyasını verir. Bu əsərlərdə bir-birinə zidd bu iki hadisəni birləşdirən nədir? Hər iki pyesdə dramaturq göstərir ki, insanlar çox əlamətdar həyat faktlarının özünə, onun mahiyyətinə qarşı laqeyddirlər. Onların qəlbində nə kiminsə ölümünün kədəri, nə də kiminsə dünyaya göz açmasının sevinci var. Nəinki bu insanların sevinci, kədəri yoxdur, sanki onların heç, ümumiyyətlə, qəlbi yoxdur, onlar yalnız bir beyinə malikdirlər ki, bu beyin də nəyin yaxşı, nəyin pis olması yox, nəyin gəlirli, nəyin gəlirsiz olması üzərində düşünür. Hər iki pyesin qəhrəmanları bir çaxnaşma içərisindədirlər, bütün bu çaxnaşma-vurnuxma isə ondan ötrüdür ki, qazanc əldə etsinlər. “İntihar” pyesinin qəhrəmanları bu qazancı Azərin intiharında, “Yumurta” pyesinin personajları isə Durnanın qeyri-adi doğuşunda tapırlar.

“Yumurta” və “İntihar” pyesləri yalnız motivinə görə deyil, həm də bədii strukturuna görə də kəşifir. Hər iki əsərdə hadisələr bir evdə cərəyan edir. Ancaq bu ev oxucuya bir ailəni, onun

məişətini görünləmir. İstər “İntihar” pyesində təsvir olunan Azərin evi, istərsə də “Yumurta” komediyasında Şahinlə Durnanın birotaqılı evi bütöv bir cəmiyyətin mənzərəsini oxucuya təqdim edir. Hər iki əsərdə V.Səmədoğlu cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrini bir bədii məkandan – evdən keçirir.

Hər iki evdə ev sahibləri bir-birinin ardınca gəlib-gedən üzlü “qonaq”ların əlindən dinclik tapa bilmirsə də, müəllif bu bədii strukturda cəmiyyəti bürüyən ciddi ictimai nöqsanlara açar tapa bilir. Bədii strukturun bu formasına Elçinin “Mənim ərim dəlidir” komediyasında da rast gəlirik. Demək, bu struktur müstəqillik dövrü dramaturgiyamız üçün xarakterikdir.

V.Səmədoğlu “Yumurta” komediyasında özünün və digər komedioqrafların yaradıcılığında sınıanmış bədii struktura yenidən müraciət edir. Müəllifi bu struktura təkrar müraciətə sövq edən nədir? Bir bədii məkana müxtəlif zümərənin nümayəndələrinin toplanması dramatik janrın əsas tələbinə uyğun olaraq, məkanın darlığını, məzmunun isə genişliyini yaradır. Bu strukturun bədii planı dramatik tələblərə cavab verdiyi kimi komik məzmunu da güclüdür. Personajlar üçün bu məkana – evə gəliş gəlir əldə etmək məqsədi daşıyarsa, dramaturq üçün bu bir bədii üsuldur. Bu üsuldən istifadə edərək müəllif oxucusuna cəmiyyəti təqdim edir. V.Səmədoğlu bu təqdimatı artıq “İntihar” pyesində keçirsə də, görünür, bunu bitmiş bir iş hesab etməmiş, səkkiz il sonra yenidən bu məsələyə qayıtmışdır. Beləliklə, biz “Yumurta” komediyasında ictimai problemlərin daha yeni qatları, zümərələrin isə daha yeni cizgiləri ilə tanış oluruq.

Müəllif komediyanın bədii planını gizli bir xətt üzərində qurmuşdur. Oxucu əsərin əvvəlində qeyri-adi bir situasiyanın şahidi olur. İlk övladlarının yolunu gözləyən Şahinlə Durnaya məlum olur ki, onların övladı dünyaya bütün bəşər nəsli kimi gəlməyəcək, o, quş kimi yumurtadan çıxacaq. Əsərdə bütün baş verənlər elə bu yumurta əhvalatı üzərində qurulur. Dramaturq bu qeyri-adi yumurta əhvalatı ilə oxucusunu tanış etməzdən əvvəl elə pyesin girişində onun diqqətini yumurtaya cəlb edir. Hələ dünyaya göz açacaq övladının vəziyyətindən bixəbər olan Şahin televizor qarşısında əyləşib reklama baxır. Reklamda deyilir: “Hər şey sağlam yumurtadan başlanır...” [2, s.235]. Yaxud bazarlıq edib evə dönmən Durna yumurta alıb və onun köməyinə gələn ərinə tapşırır ki, “Yavaş, yumurtaları yerə salarsan” [2, s.235].

İlk baxışda təsadüfi görünən bu nüanslar əslində müəllifin məqsədli şəkildə komediyanın bədii planına daxil etdiyi detallardır. Bununla dramaturq yumurtanın Şahinlə Durnanın həyatında oynayacağı rola işarə edir. Sonrakı etaplarda müəllif əsərin planını elə bir xətt üzrə inkişaf etdirir ki, oxucunu bütün pyes boyu baş verənlərin məna-mahiyyətinə varmaq intizarı tərk etmir. O, xüsusi bir maraqla bədii sonluğu gözləyir. Bədii sonluğun sadə bir həlli isə oxucu intizarına son qoyduğu kimi, situasiyanın komikliyini də artırır. Sən demə, bütün baş verənlər doğum evində həyat yoldaşının doğuşundan xəbər gözləyən Şahinin yuxusu imiş. Bu tip bədii plan komediya janrı üçün xarakterikdir.

Düzdür, bədii strukturda yuxugörmədən müasir Azərbaycan dramaturgiyasında yalnız komediya janrında istifadə edilməmişdir. Bu tip bədii plana Firuz Mustafanın “İlgim” dramında da rast gəlirik. Ancaq janrından asılı olmayaraq hər iki əsərdə bu, oxucunu baş verənlərin məntiqinə inandırmaq məqsədi ilə seçilmiş bir bədii plandır. Həm də yuxu elə bir bədii məkandır ki, bədii təxəyyül burda daha sərbəst hərəkət edə bilir. Məlumdur ki, milli dramaturgiyamız müstəqillik dönməndə bədii-realistik plandan bədii-fantastik plana meyil etdi. Yuxugörmə də bu bədii planda istifadə olunan üslullardan biridir.

V.Səmədoğlu “Yumurta” komediyasında ayıqlıqda baş verməsi mümkün olmayan hadisəni əsərin bədi-komik planına daxil edərək reallığı təsvir etməyə, onun acı mənzərəsini bədii gülüşün xoş ovqatında verməyə çalışmışdır. Bu əsərdə gülüşün bədii gücü özünü kifayət qədər göstərə, tənqidi məzmunu dolğunlaşa, estetik mahiyyəti isə bədii ifadəsini tapa bilmişdir. Hegel yazırdı: “Gülüş ancaq anlaq təzahürüdür, adamların bu cür kontrastı başa düşmələrinin və özlərini ondan yüksəkdə dərk etmələrinin əlamətidir” [3, s.367]. V.Səmədoğlunun “Yumurta” komediyasındakı bədii gülüş məhz Hegelin vurğuladığı anlaq təzahürü kimi meydana çıxmışdır. Dramaturq yaşadığı cəmiyyətdə mənəvi deqradasiyanın qarşısızalmaz bir proses kimi getdiyini görür, dərk edir və bunu öz əsərində bədii gülüşün dili ilə ifadə edir.

Teatrşünas Məryəm Əlizadə yazır: “Komediya ilə, ümumiyyətlə, ehtiyatlı olasan: doyunca gülürsən, həyatın “mənfi halları”na, “mənfi obrazları”na istehza edirsən və.. birdən kənar (ya içindən – fərqi yoxdur) səs eşidirsən: “Kimə gülürsən? Özünə gülürsən...” [4, s.11].

Kimdi bu özümüzünkülər? XIX əsrdə M.F.Axundzadənin yaradıcılığında bunlar Hacı Qara, Məstəli şah, XX əsrin əvvəllərində C.Məmmədquluzadə komediyalarında Şeyx Nəsrullah, doğma analarının kitabından bixəbər, yad kitablara sitayiş edən qardaşlar idisə, XXI əsrdə V.Səmədoğlunun “Yumurta” pyesində Durnanın doğacağı yumurtadan istifadə edib “Nobel” mükafatı almaq istəyən Professor, ərinə vəzifəyə keçirmək, dördotaqlı mənzil almaq istəyən Qonşu, özünün siyasi karyerasını artırmaq məqsədi güdən partiya rəhbəri Daday, klip çəkdirmək istəyən Gitaralı oğlandır.

V.Səmədoğlu komediyanın bədii-komik planını onların hər birinin təqdimatı üzərində qurur. Onlar Durnanın yumurtlayacağını eşidib, bu hadisədən öz mənfəətləri üçün istifadə etmək xəyalı ilə onu dilə tutduqca əslində özlərini oxucuya təqdim edirlər. Dramaturq personajların oxucuya bu təqdimatını əsərdə komik xəttin inkişafına planlaşdırmışdır. Komediyanın bu tip bədii-komik planı mükəmməl struktur formalaşdırdığı kimi, dərin də məzmun yaratmışdır. Çünki oxucu bu əsərdə kimə və nəyə güldüyünü çox dəqiq bilir.

Elmi yeniliyi: Məqalədə V.Səmədoğlunun “Yumurta” komediyasının bədii strukturu araşdırılır. Komediyanın strukturunda dramaturqun qurduğu bədii-komik planın elmi-nəzəri şərhı verilir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Məqalədən V.Səmədoğlu dramaturgiyasının tədqiqatçıları, həmçinin komediya janrının tədqiqatçıları istifadə edə bilərlər. Məqalənin elmi-nəzəri bazası həm də ondan nəzəri tədqiqatlarda istifadə etmək imkanı verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məhərrəmov İ. Komediya yaradıcılığı və komiklik kateqoriyası // Dil və ədəbiyyat (Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal) №1. Bakı: 2011, 200 s.
2. Səmədoğlu V. Dramaturgiya: 2 cildə, II c., Bakı: Şərq-Qərb, 2014. 272 s.
3. Гегель Г.В.Ф. Эстетика, в 4 томах, т.3, М.: Искусство, 1971, 622 с.
4. Əlizadə M. Elçin fenomeninin Azərbaycan milli teatr prosesinə təsiri. Elçin. Pyeslər. Bakı: Çarşoğlu, 2012, 943 s.

РЕЗЮМЕ

ХУДОЖЕСТВЕННО-КОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПЬЕСЫ ВАГИФА САМЕДОГЛУ “ЯЙЦО”

Саттарова А.А.

Ключевые слова: комедия, художественный план, комический, сон, яйцо

В статье проводится анализ художественно-комического плана пьесы видного представителя азербайджанской драматургии периода независимости В.Самедоглу «Яйцо». Дается научно-теоретический комментарий литературно-комического плана в структуре комедии.

SUMMARY

ARTISTIC-COMIC ASPECTS OF V.SAMADOGLU'S “EGG” COMEDY

Sattarova A.A.

Key words: comedy, art-plan, comic, dream, egg

This article is about research of artistic-comic plan of “Egg” comedy written by V.Samadoghlu, one of the famous representatives of our drama of independence period. Methods and ways used by author are shown as details of comic structure.

Daxilolma tarixi: İlkin variant 29.06.2017
Son variant